

OBRAZOVANJE KAO OSLOBOĐENJE

Sažetak: Danas je obrazovanje usmjereno ka zadovoljavanju potreba znanstvenog, tehničkog i kibernetičkog totaliteta, strukture koja sebe realizira i reproducira te koja kao takva obrazuje čovjeka i oblikuje ga prema svojim potrebama. Obrazovanjem se pojedinac priprema za poslovnu suradnju jer je interes obrazovanja identičan interesu totaliteta, odnosno potrebno je obrazovanje ljudi koji će moći za njega raditi i koristiti njegovim realizacijama i ciljevima. Današnje obrazovanje je usmjereno na učenje za strpljivo i pokorno podnošenje svega što nam obrazovanje daje i objašnjava. Ideal epohe je stručnjak za određenu vrstu posla, a ne svestrano razvijena ličnost. Za razliku od ovog mogućeg obrazovanja, istinsko obrazovanje, koje u svom temelju ima filozofiju, može pokušati povratiti razbijeno jedinstvo ličnosti kao proizvoda svijeta u kome je uveliko prisutna dioba čovjekovih životnih funkcija. Takav temelj obrazovanja je usmjeren na spoznaju samog čovjeka koji u sebi nalazi oslonac za svoja djela i koji stalno promišlja. Polazište takvog obrazovanja mora biti univerzitet kao zajednica utemeljena na filozofiji, ali koja ne teži podučavanju, već se sastoji u osposobljavanju za samostalno i odgovorno mišljenje. Takvim mišljenjem, zasnovanim na izvornom htjenju znanja, obrazovanje je usmjereno ka očovječenju čovjeka, odnosno na njegovom oslobođenju.

Ključne reči: istinsko obrazovanje, oslobođenje, filozofija, totalitet.

1. Svrha sveučilišta

Ideja sveučilišta treba težiti ideji istinskog dobra sa zadatkom da u zajednici istraživača i učenika traži istinu omogućujući time da se razvija najjasnija svijest doba. U tom području u kojem se nalazi bitak čovjeka ili onog uništavajućeg i sveuništavajućeg nalazi se područje filozofiranja. Filozofiranje, obzirom na cilj sveučilišta, nije drugo nego borba, ali i više od toga, ona je rat za istinsko dobro, a protiv iskonskoga zla. U tom smislu filozofiranje je ona nit koja sjedinjuje sve ove potencije ili mogućnosti te težnja za iskonskom cjelinom koja je u filozofiranju utemeljena i izrasta iz sebe same. Otuda i pravo, izvorno ime onoga što mi zovemo sveučilište, a legitimno ime mu je univerzitet jer potiče od latinske riječi „universitas“ koja u sebi objedinjuje ono što se putem filozofije i filozofiranja sabire u jedno i skuplja pod universum, težeći svojoj vlastitoj istini. U univerzitetu se ne teži sve-učenju jer se univerzitet kao zajednica utemeljena na filozofiji, tj. zajednica istraživača istine, ne temelji na podučavanju, već se sastoji u osposobljavanju za samostalno i odgovor-

no mišljenje. Temelj ovakvog osposobljavanja za samostalno i odgovorno mišljenje u horizontu sveučilišta, može se označiti kao filozofija i filozofiranje. Cilj sveučilišta je uzlet duha prekoračujući uobičajnu realnost sa ciljem ostvarenja izvornog htjenja znanja kako bi se iskusilo što je moguće saznati i što od nas postaje putem saznanja. Ostvaruje se žudnja za znanjem u gledanju, u metodici mišljenja, u samokritici kao obrazovanju za objektivnost, ali i iskustvo u granicama, o pravom neznanju, kao i o onome što se mora duhovno izdržavati u odvažnosti saznanja jer:

izvorno htjenje znanja bori se protiv samodostatnog obrazovanja kao varljivog smirenja i dovršenja, protiv prazne intelektualnosti kao protiv bezvjerne koja ništa više neće, koja zapravo neće ništa i znati, protiv osrednjosti koja pod znanjem podrazumjeva naučenost rezultata. (Jaspers, 2003: 24)

Sveučilište se temelji na studiju kao življenju zajedništva u odnosu prema cjelini koja se naziva „filozofskom“ te se svaka znanost smatra filozofskom ukoliko se zbog sredstva ne zaboravi na svrhu, ukoliko ne ostaje na tehničkom i pojedinačnom, ukoliko ne izgubi ideju. Danas se suvremena znanost osjeća sve samostalnije, sve samouvjerenije te kao takva ima sve manje potrebe obraćanja filozofiji, što uzrokuje terminološke teškoće koje sve više krive uspostavljenju sliku stvari. Moderna znanost je izgubila svu svoju univerzalnu odgovornost, a pitanje bitka, pitanje vrijednosti i pitanje egzistencije moderne znanosti proglašavaju sofističkim pitanjima. U tako manifestiranoj samodovoljnosti znanosti, filozofija se našla potisnuta iz središta ljudskog delovanja ne svojom krivicom. Nimalo slučajno, Husserl je sredinom tridesetih godina prošloga stoljeća propast Evrope vidio u:

„otuđenju od vlastitog racionalnog smisla života, rastućoj netrpeljivosti prema duhovnosti i padu u barbarstvo“. (Husserl, 1991: 34)

Današnje vrijeme je potvrdilo ispravnost njegovog promišljanja. Opređjeljenjem za postmoderni put, evropsko mišljenje je krenulo putem opravdanja relativizma i antiracionalizma, što mu je otvorilo mogućnosti sve agresivnijeg nastupa spram duhovnosti, uz popratnu reformu i preobražaj temeljnih principa obrazovanja. Iako se uvijek naglašava da je naša civilizacija usko povezana sa idejom o progresu, moguće je naslutiti pad Evrope u barbarstvo s obzirom na ratove koje su njene zemlje izazvale ili vodile u ime demokracije, sakrivajući iza demokracije, ljudskih prava i političke korektnosti, zaštite od terorizma svoje lične pragmatične interese. Kant je naglašavao vrijednost filozofije koja svim drugim saznanjima daje vrijednost. Naime, važna je filozofija u znanosti kao i u životu, a ne kao filozofsko lamentiranje i korištenje filozofske terminologije. Na isti način je važan i filozofski impuls od koga polazi istraživanje, ideja koja ga vodi, smisao koji istraživanju daje vrijednost i samosvrhu. Potrebna je hrabrost da netko ne uči ravnodušno, nego poima pitajući, te još uvijek moramo sebe obrazovati pod krilaticom *sapere aude!*

Koje je mjesto filozofije na sveučilištu? Ne radi se o filozofiji na sveučilištu, već se radi o tome da se sveučilište zapravo mora temeljiti na pravom filozofiranju. S tim je u vezi dalje moguće ustroj i odnos filozofije spram takozvanih, uvjetno, drugih struka, ne da se filozofija iz drugih struka, nego da se istinitost, pravost, istinska

korisnost drugih struka odmjeri i utemelji u tome što označavamo tu kao filozofiju. Nietzsche je uvidio da se sputavanje prirodnog filozofskog instinkta provodi kroz sustav „historijske obrazovanosti“. (Nietzsche, 1997:103) Ovaj sustav je pronašao obrazac za samouništenje filozofije jer je sada svugdje vidljiva sklonost svođenja neumnog na „umno“ jer je danas upravo neumnost jedina stvar koja izgleda stvarna, tj. djelujuća. Podržavanje ove vrste stvarnosti radi objašnjavanja historije smatra se istinskom „historijskom obrazovanošću.“ Na sveučilištu su prisutna historijska, filološka propitivanja o tome šta je promišljao određeni filozof, da li mu se može pripisati neki spis, te zaslužuje li takav način promišljanja prednost.

Sveučilište postoji zahvaljujući državi te je njegovo postojanje politički zavisno. Sveučilište doprinosi napretku države ako je sveučilište institucija na kojoj se teži čistoj istini. Ipak, ako država ne dopušta nikakvo samoograničenje svoje vlasti, te strahuje od posljedica čistog istraživanja istine po svoju vlast, onda država ne dopušta istinsko sveučilište. Iako postoji pod okriljem države, sveučilište mora imati svoju autonomiju izuzetu od djelovanja države jer je to

„prostor izvan svijeta djelovanja, ali prožet realnostima tog svijeta koje u njemu postaju predmet istraživanja“. (Jaspers, 2003: 140)

2. Zadatak obrazovanja

U svim ustavima „civiliziranog svijeta“ osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno za sve. Zaključuje li se iz te činjenice da pismenost čini čovjeka čovjekom? Da li se jednakost u građanskom društvu želi postići pismenošću jer nepismen čovjek nije jednak pismenom? Obrazovanje oblikuje pojedinca za člana cjeline, a cjelina je sredstvo obrazovanja pojedinca. Ipak, što je to nešto posebno u težnji države koja favorizira obrazovanje, shvaćeno kao intelektualnu služavku i savjetnicu životne nužnosti i zarade? Zašto država treba mnogobrojne obrazovne ustanove i profesore i čemu široko prosvjećivanje naroda? U masu se usađuje pretencioznost koja se uvećava uvjerenjem masa da će same naći put pod vođstvom države. Međutim, svako obrazovanje koje na kraju puta ukazuje na neko birokratsko mjesto ili zaradu, nije obrazovanje za pravu kulturu, već ukazivanje na put kako se pojedinac spašava i štiti u borbi za egzistenciju. (Nietzsche, 1997:74)

Šta obrazovanjem čovjek želi postići? Želi li se promijeniti ono što čovjek u početku jeste? Postoje tri bitna momenta u realizaciji obrazovanja: subjekt kog se obrazuje, tko njega obrazuje te zašto i radi čega se čovjek obrazuje. I u samom obrazovanju mora se razlikovati instinsko od mogućeg obrazovanja. Informiranje u strogom značenju te riječi ili unošenje neke forme koja se oblikuje u nekom čovjeku mora se razlikovati od istinskog obrazovanja koje se temelji na onom istinski biti u čovjeku. Istinsko obrazovanje pretpostavlja uvid u istinu koja daje mogućnost da se stvori spoznaja kroz obrazovanje za istinu prave budućnosti, te temelje primjerene mogućnosti. Na taj način shvaćeno obrazovanje je sredstvo putovanja u slobodu. Dakle, istinsko obrazovanje je u potpunoj suprotnosti sa masovnim

obrazovanjem koje ne teži obrazovanju izabраних појединаца који би stvarali велика djela.

Čovjek mnogo mora učiti za samo življenje i borbu u tom životu, ali sve ono što on kao pojedinac čini, nema ništa zajedničko sa obrazovanošću. Istinska obrazovanost počinje u sferi višoj od ove borbe za život, od davanja u najam svoje radne snage. Istinsko obrazovanje počinje sa čuđenjem, sa odbojnošću prema barbarstvu sadašnjosti i u borbi za individualni život, a ne kolektivitet. Kako postoji dvojako obrazovanje, tako i za čovjeka postoje dva puta; na jednom će pojedinac biti dobro primljen od epohe, sa nagradama i čašću, i pojedinac će biti dio kolektiva. Za drugu, manju grupu, obrazovna ustanova je nešto sasvim drugačije. Oni teže izdizanju iznad promjenljive igre vremena, kao čisti odraz vječnog i nepromjenjivog bića stvari. Na tom drugom putu pojedinac je u mogućnosti zagospodariti svojim vlastitim slobodnim ličnostima i postići će ostvarenje svih svojih talenata.

Nietzsche smatra da istinska obrazovanost mora sadržavati tri oblika: potrebu za filozofijom, instinktom za umjetnost te grčkom i rimskom antikom kao utjelovljenim kategoričkim imperativom svake obrazovanosti. (Nietzsche, 1997: 101) Grci su naučili organizirati kaos time što su shvatili svoje istinske potrebe, a prividne potisnuli. Grčki filozofi su znali i očuvali jedinstvo i cjelinu ljudskog bića i za njih je čovjek koji misli bio i ostao čovjek, tj. konkretno biće koje sudjeluje u misaonom životu svim svojim duševnim i tjelesnim moćima. Grčki polis nije htio u obrazovnom sustavu dopustiti historiju, postajanje. Država je odredila zakonsku obvezatnost obrazovanja za svaku generaciju, zadržavajući obrazovanje na jednom stupnju razvoja. Uprkos namjeri države, u staroj Grčkoj se obrazovanje razvijalo mnogo šire zbog toga jer:

„Grčki uzor hrabrosti može se naći u prvobitnom svijetu prirodnog i ljudskog, bogatog i životnog obrazovanja, upravo zato jer su pronašli stvarnost nehistorijskog obrazovanja“. (Nietzsche, 1977: 113)

Istinsko obrazovanje teži spoznaji sebe samog, čovjekovom oslobođenju i očovječenju te postajanju ljudi i prestanku oblikovanja agregata koji su nalik na čovjeka. Nužno je da pred samim sobom budemo odgovorni za svoj život i da budemo stvarni kormilari svog života ne dozvolivši da naša egzistencija liči na nepromišljenu slučajnost. Širenje istinoljubivosti mora se ustanoviti kao temelj istinskog obrazovanja iako ta istinoljubivost može ponekad štetiti samom obrazovanju. Nietzsche se zalaže za podređivanje obrazovanja životu, potrebi preodgajanja za djelovanje za život, a ne za obrazovanje kao puko reproduciranje. (Grlić, 1986: 63).

Istinsko obrazovanje nije moguće sa sadašnjim pristupom modernih obrazovnih metoda koje imaju u sebi nešto neprirodno, potičući i stvarajući daljnje slabosti današnjice. Takva vrsta obrazovanja zahtjeva pobjedu jedne obrazovne težnje koja već postoji, iako je sada nepoštovana i neraširena, a posjeduju je oni koji se ne osjećaju da pripadaju sadašnjosti i koji je osjećaju kao nešto „samorazumljivo“. Istinsko obrazovanje se suprotstavlja Goetheovom mišljenju da je čovjek rođen za ograničen položaj, vidi samo jednostavne, bliske, određene ciljeve. Pre-

korači li granicu, ne zna šta treba učiniti i nesretan je ako je potaknut težiti nečemu izvan redovne vlastite djelatnosti. Istinsko obrazovanje treba biti usmjereno ka samoobrazovanju jer:

„kad čovjek bude odgojen, on otkriva sebe i to je početak zadatka mislioca, tada se on zove u pomoć, ne kao odgajatelj, već kao netko tko se sam obrazovao te zna kako djelovati“. (Nietzsche, 1997: 523)

Ako je pojedinac u stanju svoje nužne potrebe sam zadovoljiti, on otvara put ka slobodi duha i ličnosti. U slučaju da se prepustimo nakani da drugi što potpunije zadovolje potrebe pojedinca, znači dopuštamo se obrazovati za neslobodu. Zadatak obrazovanja se mora temeljiti na davanju čvrstine i postojanosti pojedincu da ga više ništa ne može skrenuti sa njegovog puta. Tako shvaćeno obrazovanje, koje pomaže čovjeku da postane čovjek, mora prošlost upotrebljavati za život te mora biti razdvojeno od „historijskog“, ograničenog horizonta i treba se usmjeriti nehistorijskom načinu razmišljanja u kojem čovjek razmišlja, uspoređuje, razdvaja i spaja pojave. Obrazovanjem dobivamo zrelost, punoljetstvo i korisnost, ali time stječemo drugu prirodu, ali ako imamo dovoljno snage ispod nje je moguće je pronaći prvu prirodu. Većina ljudi nema tu sposobnost. Tajna istinskog obrazovanja temelji se na otvaranju horizonta oslobođenja. Zbog toga profesorimoraju biti sposobni prepoznati osobenu snagu svojih učenika te pomoći u razvoju svih sposobnosti i vrlina, a sve postojeće moći urediti u međusoban harmoničan odnos. Čovjek je neslobodan akomu se kroz obrazovanje ograničavaju mogućnosti. Iako se odgajatelji odnose prema pojedincima kao prema nečemu novom, oni mu najčešće daju ograničene mogućnosti, nužno kreiraju pojedinca kao nešto što treba slijediti obrazac ponavljanja. Ako se čovjek pojavljuje kao nešto nepoznato, kao nešto što nije nikada postojalo, najčešći i ustaljen pristup je učiniti ga nečim što je već postojalo. Slijedeći nastavne programe i svoje metode prenošenja znanja

„profesori ne potiču individualnost, već usmjeravaju pojedinca naneograničenu i prosječnu pristojnost“. (Nietzsche, 1998: 41)

S druge strane, jednoobrazna prosječnost dobiva bezvoljne pohvale jer je s pravom dosadna nastavniku. Iako se zahtjeva originalnost, zahtjeva se formalno obrazovanje i stvaraju se navike koje navikavaju čovjeka na poslušnost.

Najveći napredak koji su ljudi postigli sastoji se u učenju pravilnog zaključivanja. Ali pošto nedostaje vremena za razmišljanje i mira u razmišljanju jer se u ubrzanom načinu života duh i oko navikavaju na polovično i pogrešno razmišljanje, ljude zamara razmišljanje te se samostalni odnos prema saznanju sagledava kao vrsta neobičnosti. Ako netko zbilja hoće biti slobodan mora težiti saznanju, ili preciznije trajnom stanju u kojem je on najposposobniji za spoznaju koju je moguće naći u filozofiji jer ona:

„pruža čovjeku azil u koji niti jedna tiranija ne može prodrijeti, pećinu duše, lavirint srca. Filozofi su ljudi koji su svoju slobodu sklonili u svoju dušu“. (Nietzsche, 1977: 147)

Samo u trajnom filozofskom čuđenju mora rasti duboka i plemenita kultura. S druge strane, obrazovni sustav koji nam pruža samo moguće obrazovanje

navikava čovjeka na pokornost te ga okružuje veličanstvenom iluzijom slobode, namećući pojedincu stalne sumnje i pitanja. Goethe je ukazivao na činjenicu da nitko nije tako beznadežno neslobodan kao onaj čovjeka koji vjeruje da je slobodan. Pojedinač iluzorne slobode osjeća da sam ne poznaje put i da sam sebi ne može pomoći. Izgubivši nadu on postaje dio običnog svakodnevnog svijeta u kojem je zaokupljen najobičnijim radnjama koje ga iscrpljuju. Na taj način obrazovanje postaje bjeg od samog sebe, uništenje nagona za kulturom i na kraju uništenjem individualnosti.

U obrazovanju prevladavaju oprečnosti koje su usmjerene ka težnji da se što više proširi obrazovanje, dok je s druge strane prisutna težnja da se obrazovanje umanj i oslabi. Prva težnja je usmjerena na obrazovanje sve većeg kruga ljudi, dok se prema drugoj težnji od obrazovanja zahtjeva da napusti svoje pretenzije na samostalnost i podredi potrebama države, društva i današnjegtotaliteta.

Širenje obrazovanja među građanima uvijek će, u utakmicama s drugim državama, koristiti samo njoj samoj jer zadatak je koji država postavlja obrazovnim institucijama usmjeren na oslobađanje duhovnih snaga jedne generacije samo u toliko koliko bi one mogle služiti i koristiti postojećim institucijama. Na taj način oslobođenje koje daje obrazovanje u isto vrijeme je i sputavanje. Država ne može imati drugog interesa za univezitet nego odgajati odane i korisne građane.

Vrlo često se stječe utisak da država usrdno i konstantno brine za obrazovanje svojih građana često ističući postojanje velikog broja obrazovnih istitucija. Ipak to nije tako jer brojnost ne pridonosi poboljšanju njihove kvalitete, već se javlja višak ljudi bez znanja, ali i oni koji malo po malo, svojim velikim brojem i svojim similis simili gaudet instinktom, određuju duh ustanova. Brojčano bogatstvo obrazovnog kadra ne dovodi do istinskog obrazovanja do kog može doći samo jedan izuzetno mali broj ljudi, a i oni slijede maksimu da su današnje ustanove namjenjene širokim masama koje se uče pokornosti.

Država se obrazovanjem služi kao jednim od suptilnijim sredstava kojima drži u zavisnosti i pokornosti svoje građane. Od obrazovnog kadra pravi duhovne dvorjane te njeguje umjereno nezadovoljstvo. Taj i takav kadar održava u skladu sa potrebama i ciljevima države željeni nivo obrazovanja, a pri tom se u tom procesu, nezrelim i ambicioznim duhovima neprimjetno usađuju ideje da samo životno usmjerenje koje priznaje i odobrava država donosi društvenu korist. Npr. brojna mjesta birokracije su povezana s obavezom stjecanja diplome koja se promatra kao ključ za vrata koja vode ugledu u društvu, sigurnoj zaradi, dobivanju daljnjih mogućnosti za napredovanje, zaštitu i solidarnost što sve; sve to čini mrežu nadanja vrlo privlačnom mladom čovjeku te on postaje sve pokorniji, sve neslobodniji, a da to ne primjećuje. Nema slobodu jer ne postoji sloboda izbora, izbor mu je sam nametnut. Sami počeci obrazovanja temelje se na potrebi da se čovjeku objasni da je za njegov život važan siguran posao, ugled i svojina i razvoj nauke koji će naš život učiniti lakšim i sigurnijim, a da su potrebe pojedinaca, njegove male i velike brige irelevantne. Obrazovanje priprema čovjeka za sluge totaliteta koji su pasivni i koji i sami postaju neprijateljski raspoloženi prema svakoj novini,

svakom pokušaju hrabrosti, priželjkivanju slobodnoga, on sam se opire svakom letu u nepoznato.

3. Obrazovanje u službi totaliteta

Obrazovanju za potrebe totaliteta nije cilj slobodan čovjek, već čovjek od znanosti i to što je prije moguće koristan čovjek stavljen sa strane od života.

Njegov rezultat, promatran sasvim empirijski, obično je historijsko-estetski obrazovan filistar, starmalo i novomudreno brbljalo o državi, crkvi i umjetnosti, senzor za hiljade tuđih osjećaja i pogleda, nezasićen trbuh koji ipak ne zna šta znači biti gladan i žedan. (Nietzsche, 1977: 127)

Jasno je da ovakav način obrazovanja nema ništa prirodno u sebi jer je jednoobrazan i ne teži razvoju svih ljudskih potencijala u čovjeku. Ovakvo obrazovanje ne teži razumijevanju života jer je usmjereno usvajanju mnogobrojnih pojmova uzetih iz posrednog poznavanja prošlosti, a ne neposrednim spoznavanjem života. Danas je obrazovanje usmjereno ka zadovoljavanju potreba znanstvenog, tehničkog i kibernetičkog totaliteta, strukture koja sebe realizira i reproducira te koja kao takva obrazuje čovjeka i oblikuje ga prema svojim potrebama. Pojedinaac se priprema za poslovnu suradnju, a čovjekov položaj se svakodnevno pogoršava jer se svakodnevno narušava duševno zdravlje čovjeka. Čovjekovo područje podrazumjeva efikasnu usklađenu organizaciju rada. Interes totaliteta je usmjeren na obrazovanje ljudi koji će moći za njega raditi i koristiti njegovim realizacijama i ciljevima. Zbog toga, izvan tog horizonta, za očovječenje čovjeka nema mjesta. Totalitet ili romantično nazvan suvremeni ili civilizirani svijet nije zainteresiran za očovječenje čovjeka, njegovu slobodu ili samu prirodu koju smatra besplatnim pogonom koji se daje sam od sebe i kao takav neograničeno iskorištava.

„U tom totalitetu u kome se čovjek slijepo prepušta načinu života, za slobodu više nema prostora, ona nikome ne treba i ničemu ne služi. (Horkheimer, Adorno, 1974: 244–245; Marcuse, 1989: 130–168)“

Zbog toga i ne čudi što je prisutan i uveliko rasprostranjen strah od slobode. Obrazovanje koje u sebi sadrži formu bez sadržaja može proizvesti samo formu, a povrhu toga i uniformu. Većina ljudi nije sklona borbi i odupiranju te se potpuno povijaju obrazovnim formama. Onaj tko nije odvažan imati povjerenja u sebe taj postepeno postaje glumac, igrajući namjenjenu ulogu, u realnom životu i više, pa je zato i igra površno i slabo. Današnje obrazovanje kojim se tvrdi da se čovjek obrazuje po mjerilima suvremenog svijeta usmjereno je na umanjenje ili potpuno brisanje čuđenja i učenje za strpljivo i pokorno podnošenje svega što nam obrazovanje daje i objašnjava. Masa i količina informacija koje čovjek mora u sebe „uliti“ nadmoćno prodire u čovjeka te se znanje ne može domoći slobode, a ostaje samo duboko osjećanje beznadežnosti. Takav način obrazovanja uništava najvratniji instinkt mladog čovjeka: vatrenost, prkos, prigušuje se osjećaj za pravo, te se nameće potrebu za brzim završetkom obrazovanja i brzo koristi. Suzbija se

kreativnost i snaga da čovjek sa vjerom ugradi u sebe neku veliku misao iz koje može proizaći još nešto veće.

Nitko se nema hrabrosti živjeti zakon filozofije i ne živi filozofski jer je upravo sve filozofsko podređeno je političkom, a ono opet društvenim, državnim konvencijama i normama u službi totaliteta. Filozofija je, unutar obrazovanja, zauzela mjesto suzdržanog znanja bez utjecaja. Dozvoljeno je misliti, predavati i pisati o filozofiji, ali djelovanje koje bi omogućilo promjene nije dozvoljeno jer postoji blokada obrazovnog sustava. Gdje nestaje čovječnost čovjeka u obrazovanju i je li cilj obrazovanja težiti očovječenju čovjeka ili strojeva za pisanje i govor ili rad?

Društvo prenosi dogmu da više obrazovanja dovodi do više dobiti, koristi, dakle zarade. Moral koji je ovdje na snazi nalaže brzo obrazovanje jer je cilj da čovjek postane biće koje zarađuje novac. Kako bi se ispunio nužan zahtjev za srećom na zemlji društvo nam ukazuje da se postignuta sreća nalazi u obrazovanju koje nam donosi korist i zaradu koji nas čine sretnima. S druge strane prisutna je i pojava smanjenja obrazovanja u znanstvenim poljima, te se čini da obrazovanost znanstvenika postaje slučajnija i manje vjerovatna.

Danas je još veća udaljenost od prave obrazovanosti jer je naglašena vjernost malim stvarima, „kočijaševa vrijednost“ postaje izvrsna tema, a neobrazovanost stvarima izvan granica discipline se smatra znakom plemenite skromnosti. (Nietzsche, 1997: 30)

Državi, kao pokrovitelju sveučilišta nikad nije stalno do istine, već samo do koristi, bila to istina ili ne, poluistina ili zabluda, svedejno je. Savez države i filozofije moguć je kada filozofija može obećati da će državi biti korisna, tj. da će državnu korist staviti iznad istine. Iz tih razloga država „štiti“ filozofe kojih se ne boji i koji ne trebaju biti mislioci, već samo učeni poznavatelji ranijih političkih sustava i mislioca jer će uvijek moći pričati nešto što široka publika ne zna.

Još je Weber primjetio da je birokracija zavela upravu pomoću stručno kvalificiranih i plaćenih činovnika te unijela promjene u sustav obrazovanja ustrojen ka kreiranju objektivnih stručnjaka nezainteresiranih za samog čovjeka. Birokratski aparat ne odustaje od utvrđenog plana nametajući apsolutnu pokornost. Zbog toga se u obrazovnim ustanovama mnogo veća važnost pridaje znanosti i tehnici nego filozofiji i klasičnoj literaturi jer se stavlja naglasak na stručno znanje, a ne na humanističko obrazovanje.

Ideal epohe je stručnjak za određenu vrstu posla, a ne svestrano razvijena ličnost. Na mjesto filozofa u kojima je Husserl vidio „funkcionere čovečanstva“, stupile su tehnostrate uvriježenim jezikom zvani stručnjaci, i svako osporavanje njihove samoproglashene neophodnosti, ističe se kao primjer nerazumijevanja suvremenosti, a ta neophodnost i bezuvjetnost nije ništa drugo do apologija nametnute nam jedine realnosti. Danas je znanost bolja, vrijednija i uspješnija djelatnost od filozofije jer je znanost u središtu današnjeg zbivanja te ona u potpunosti određuje naš pogled na svijet. Izbrisana je povijesna veza znanosti i filozofije te temelj znanosti u filozofiji. Zbog svega toga postoji i raskorak između društvenog položaja i društvene funkcije filozofije, a samim tim i značaj filozofije i njene uloge u postojećem

sustavu obrazovanja i odgoja. Usprkos institutima i fakultetima, filozofija je danas povučena u sebe, blijeda i nemoćna, marginalizirana. Filozofija se smatra strukom kojom se bavi humanistička inteligencija. U društvu ne postoji zainteresiranost za njezinim nastojanjima, a nema ničeg dosadnijeg od školske filozofije koja često nalazi svoje mjesto u novinarstvu i političkoj beletristici. Za razliku od filozofije, znanost se ne vraća onom već učinjenom, ona se ne vraća na mjesto odakle je započela svoj put; znanost ne osjeća potrebu za tematiziranjem svoga početka jer ona, kako to Heidegger kaže, ne misli. U znanosti se ne preispituju pojmovi i pretpostavke na kojima počiva jer kada bi to činila, ona bi se uvek nalazila na početku i ne bi napredovala. Ideja progresa ugrađena je u temelj same znanosti i osporavanje progresa, osporavanje je principa na kojima se ona izgrađuje.

Hegel je preuzeo ideju progresa koja je nastala tek u 17. stoljeću. Međutim ta ideja je pogrešno interpretirana jer progres ne može biti sveopći filozofski princip. Danas zaista imamo više razloga da o postojanju čovječanstva budemo više pesimisti nego optimisti. Ideja progresa sadrži vrijednosni element u pojmu uma, povezujući pojmove uma i ethosa. Moralna svrha je prisutna u toj prvenstveno racionalnoj strukturi kakav je um, dok je s druge strane, moguće racionalno utemeljenje ethosa, u smislu zakona običajnosti, normativnog ideala u jednoj delatnosti, te morala (prije svega pozitivni ili običajni moral). Moral, ethos slijedi prvobitno određenje svrhe koje se kasnije zaboravlja. Ono što je prvobitno bilo biološki, socijalno ili kulturno jedinstvo kasnije gubi svrhu i postaje nejedinstveno. Ethos kao moralna pravila ponašanja u jednoj zajednici obuhvaća sve ono što je uvjet života te zajednice i što omogućuje ostvarenje njene idealne svrhe.

Nakon Galilea ništa više nije moglo biti prihvaćeno kao činjenica ako nije dobiveno kao rezultat empirijskog istraživanja. Tako je nastala moderna znanost koja je u načelu oslobodila čovjeka od potčinjenosti Crkvi i zavisnosti od nedokazivih i neproverljivih ideja, istovremeno isključivši spekulativnu filozofiju, ideologiju ali i sve moralne sudove. Duh te znanosti je filozofski najbolje izrazio pozitivizam koji je uvijek, do dana današnjeg, bio restriktivan prema svim vrijednosnim sudovima bez razlike, pa čak i prema mnogim dimenzijama uma.

Prema današnjoj analitičko-empirijskoj filozofiji ethos je iz nauke potpuno eliminiran. Tzv. pozitivno znanje bez ikakvog ethosa lišeno je bilo kakve kritičke samosvjesti o svrsi znanja, o tome kako se ono može upotrijebiti na dobro čovjeka i kako može biti zlorabljeno za loše ciljeve. Pozitivno znanje je, prije svega, instrument. Prema tome, pojmovno određenje da istina treba, prije svega, služiti moći, temeljna je predrasuda cjelokupne moderne kulture, otklonjene od ethosa.

Znanosti je potrebna filozofija radi pružanja cjelovite sinteze posebnih, specijalističkih znanja, da objasni pojmove te utemelji znanstvene principe. Nije reč o poništavanju nauke, nego o njenom nadvladavanju. Nasuprot znanosti, filozofija svoj smisao crpi u trajnom postavljanju pitanja o svom i svakom temelju, živjeći u nastojanju preispitivanja, iznova promišljajući već postojeće, ranije formirane pojmove. Ovo posljednje filozofija ne čini stoga što bi u njenim postupcima bilo nekog nedostatka ili greške, ona je svjesna toga da se pojmovi uvek moraju misliti iznova

jer se predmet na koji se odnose neprestano mijenja. Mi danas živimo pod balastom kritički nepromišljenih, ukorjenjenih pojmova čije se značenje prihvaća kao konačno radi spriječavanja nepotrebnog naprezanja, a koji se očituje kao jedan od bitnih načina za manipuliranje ljudima i stvarima između kojih više ne postoji ranije uspostavljena ontička razlika. Svako drugačije mišljenje se prigušuje, svako kritičko promišljanje nekog pojma je blokirano.

Kao posljedica otvorenog napada na misaone kategorije filozofske antropologije danas je iz temelja poljuljana čovjekova samosvjest i samorazumijevanje, tradicionalno shvaćanje čovjeka kao umnog bića. Zbog svega toga uveliko je nejasna predstava o pravom ljudskom zadatku, a sam čovjek se ne „bori“ za svoje očovječenje. U takvim okolnostima kultura nema ulogu pokretača razvoja svih ljudskih sklonosti i sposobnosti. U današnjem modernom i civiliziranom svijetu čovjeka se ne uči i ne ukazuje mu se nužnost življenja za istinu. Sam čovjek je pod utjecajem obrazovanja, medija, društvene zajednice izgubio vjeru u cilj i svrhu svog postojanja, izgubivši samu ideju smislenog, tj. umnog ili idealnog poretka kome treba težiti. Zbog svega toga danas i nije najvažnija briga razvoj i dobrohotnost čovjeka te ni humanističko obrazovanje nema svoju pravu obrazovnu vrijednost.

Vidljivo je da je u temelju riječi obrazovanje, obrazac kao uzor ili ideja kojoj čovjek mora težiti. Teško je stvoriti obrazac u krizi samog čovjekovog samorazumijevanja, njegovog određenja i njegovog pravog zadatka. Načinom razmišljanja koji kreira lažni obrazac da je samo današnji čovjek u stanju iskusiti moć svoje slobode, da samo današnji moderan čovjek živi na način svog ostvarenja te da samo on potvrđuje svoje bezgranično biće, obrazac je koji je teško pobiti jer on upravo navodi da se čovjekova sloboda stječe sada u ovom modernitetu koji, kao imperijalizam, nikako ne dovodi do čovjekovog oslobođenja. Još je Husserl sredinom tridesetih godina prošloga stoljeća predviđao propadanje Evrope u njenom

„otuđenju od vlastitog racionalnog smisla života, rastuću u netrpeljivosti prema duhovnosti i padu u barbarstvo“. (Husserl, 1991: 263)

Je li bio u pravu? Opredjeljenost suvremenog svijeta za postmodernizam, evropsko mišljenje opravdava relativizam i antiracionalizam, otvarajući mogućnosti sve agresivnijeg nastupa spram duhovnosti. Rezultanta takvog promišljanja se očituje i u preobražaju temeljnih principa obrazovanja, dok se barbarizmom mogu nazvati ratovi koje su njene zemlje izazvale, ili vodile u ime demokratije ili u ime zaštite ljudskih prava, a u stvari zbog svojih ličnih pragmatičnih interesa. Moderan čovjek je najčešće slaba ličnost, puka apstrakcija i sjenka jer se više nitko i ne odvažuje ka istinskom obrazovanju, već je pojedinac maskiran u obrazovana čovjeka, znanstvenika, političara. Svjedoci smo svakodnevnih priča i stremjenja ka „slobodnoj ličnosti“, a čovjek je sva manje ličnost, a od slobode je daleko. Uveliko je rasprostranjena pojava univerzalnih ljudi, a pojedinac se povukao u intimu. Da li postoji suprotnost tom svijetu čiste objektivnosti koji stvara unutarnju bijedu modernog čovjeka?

Gdje je filozofija u današnjem vremenu i svijetu općeg obrazovanja te svijetu iznuđene vanjske uniformiranosti? Još nas je Kant naučio da je filozofija na-

uka o posljednjim ciljevima ljudskog uma, a što se nikako ne odnosi na školsko razumijevanje filozofije. Filozofija je jedna volja za radikalnom prevlašću uma u ljudskom životu i htjenje koje sve podređuje životu koji se rukovodi ka istini. Iz tog teorijskog ustroja priozlazi i sva njezina praktična opredjeljenost. Danas filozofija nema više nikakve velike ambicije i nema moralni pathos kojim je nekad bila ispunjena, te je i razumljivo da obrazovanje preferira uvjerljivom primatu znanosti, tehnike i kibernetike, a da ne smatra da je temelj zdravi razum, taj vječiti pratilac filozofije. Tom i takvom totalitetu nije u interesu razvijati humanističke vrijednosti i ideale, već ostavljaju malo prostora za slobodni razvoj čovjekovih stvaralačkih sposobnosti. Obrazovanje utemeljeno na filozofiji mora pretpostavljati jedinstvo teorije i prakse, jedinstvo praktičnog i teorijskog uma, jedinstvo razumijevanja svijeta i postojanja čovjeka u njemu. Istinsko obrazovanje zahtjeva otklon od nametnute potrebe totaliteta suvremenog svijeta koji nema potrebe za razvojem takvih ljudskih sposobnosti. Pomoću takve vrste obrazovanja čovjek nije sam sebi zagonetka i ono može pružiti uvid u čovjekovo nezadovoljstvo samim sobom te ga vodi čovjekovom očovječenju razvijajući sve ljudske sklonosti i sposobnosti. Zbog toga dok postoje ljudi koji teže razumijevanju smisla onog što im se dešava, budućnost filozofije je osigurana.

Čovjek je spreman da se sve više i sve potpunije oslobodi svega što bi moglo ugroziti tehnički i industrijski razvoj, pa i svoje vlastite slobode jer je najviši ideal našeg društva povećanje gospodarskog potencijala i povećanje životnog standarda. Razbijeno je jedinstvo ljudske ličnosti i izokrenut čovjekov odnos prema samom sebi, ali je i poremećen prirodni odnos između ljudskih potreba i želja. Neprirodno nametnuto, čovjek ne želi ono što mu treba, a ono što želi njemu ne treba. Stvoren je čitavi mehanizam kojim se umjetno izaziva i potiče potreba za prividnim potrebama čime se konstantno produbljuje jaz u samom ljudskom biću. Svakodnevno, čovjek gubi smisao za neposrednost i puninu života. Još je Nietzsche upozoravao na strah države od duhovnog razvoja ukazujući da je:

„svaka organizirana politička moć nepovjerljiva prema rastu obrazovanja, a njegova moćna osnovna tendencija uvijek je usmjerena na paralizirajuće, sputavajuće djelovanje ka obrazovanju“. (Nietzsche, 1977: 239)

Ako je budućnost usmjerena ka stvaranju podređene radne snage te ako se nastavi logika totaliteta koja obrazuje slobodnu radnu snagu za sebe samu, onda ne postoji niti budućnost čovjeka, naroda, države, društva već nečovještvo u kojem će svi imati svoje mjesto u totalitetu, ali neće biti čovjeka niti prirode. Taj čovjek podređen totalitetu ne pripada društvu u kome živi i nema povjerenja u vlastite snage i sam postaje bezličan. Iako je čovjek uveliko oslobođen fizičkog napora, on nije u mogućnosti uživati u materijalnom izobilju koje mu pruža suvremena tehnika i kibernetika jer je obuzet nesigurnošću i bespomoćnošću koje mu nameće bezličan kolektiv. Još je Tocqueville upozoravao da je

„Francuskom revolucijom započelo rušenje tradicionalnih struktura evropskog društva i otvoren put društvenim silama koje mogu pretvoriti ljude u obično stado plašljivih i vrijednih životinja koje neće imati ništa od slobode u demokraciji opisu-

jući cijelokupni mehanizam totalitarizacije društva. Totalna vlast je trajno, tiho i otmjeno ropstvo, a ona ne počiva na fizičkoj prinudi već na sustavnom ograničavanju ljudske djelatnosti. Takva vlast teži zadržavanju ljudi u stanju vječitog djetinstva“.
(Tocqueville, 2002: 255)

Danas je i samo sveučilište u službi totaliteta jer je bolonjski sustav u službi stvaranja čovjeka za radikalne potrebe totaliteta. Njegov cilj je stvoriti sustav obrazovanja za znanstveni totalitet te nema razloga govoriti o tkz. prirodnim, humanističkim ili tehničkim znanostima jer znanost samu sebe reproducira, a funkcija obrazovanja je pripremiti čovjeka za uključivanje u totalitet u kome nema istinskog obrazovanja radi istinskog življenja u skladu sa prirodom samom a ne njoj usprkos. U istinskom obrazovanju subjekt je sebe obrazovanje ili sepstvo kao istovjetnost čovjeka koja mora biti prisutna u čovjeku da bi se to biće moglo zvati čovjek te da bi omogućilo slobodu čovjeka. Sloboda se ne može odjednom pojaviti bez napora i zalaganja čije bi ostvarenje nastalo samo od sebe. Pitanje o slobodi zahtjeva najveću moguću hrabrost i naprezanje i najsloženije je pitanje koje čovjek može sam sebi postaviti. Sloboda podrazumjeva mogućnost djelovanja iz sebe, temeljem vlastite odluke, bez prinude te se sastoji u mogućnosti izbora vlastitog načina života. Ipak, ovakvo shvaćanje slobode je nedovoljno jer poimanje slobode ne ograničava mogućnosti i sloboda nije mogućnost bilo kakvog izbora, već mogućnost izbora koji potvrđuje slobodu. Istinski slobodan čovjek ne sužava ili ne isključuje izbor, već priznaje i učvršćuje svoje vlastite mogućnosti. Istinsko obrazovanje daje čovjeku slobodu otvorenosti bitka u cjelini prema čovjeku. Danas je sloboda tako ugrožena jer bitak stalno izmiče čovjeku. Nema slobode ako je čovjek sputan ili ograničen u ostvarenju svojih sposobnosti i nema slobode ako čovjek može birati od ograničenih mogućnosti, od onog što drugi od njega očekuju, što odgovara zamisli drugih. Stvarna sloboda daje čovjeku širok horizont mnogostrukih ljudskih mogućnosti, davanje slobodnog prostora, davanje mogućnosti da čovjek bude svoj, da živi u skladu sa samim sobom, da ostvari svoju suštinu. Suština slobode ogleda se u otvaranju i širenju dijapazona mogućnosti, u stvaranju prostora u kojem čovjek može birati između različitih mogućnosti življenja. Na taj način slobodan čovjek je u mogućnosti da odlučuje o cjelokupnoj ljudskoj sredini u kojoj se zbiva njegov život te da podstiče i razumijevanje za drugo i različito.

Istinsko obrazovanje koje u svom temelju ima filozofiju može pokušati povratiti razbijeno jedinstvo ličnosti kao proizvoda svijeta u kome je uveliko prisutno dioba čovjekovih životnih funkcija. Takav temelj obrazovanja je usmjeren na spoznaju samog čovjeka koji u sebi nalazi oslonac za svoja djela i koji stalno promišlja. Tako postavljeno obrazovanje teži očuvanju cjelovitosti ljudskog bića koja je usko povezana sa težnjom za ljudskim oslobođenjem. Kad čovjek ima punu svijest o sebi on je u mogućnosti saznati i svijet oko sebe te nalazi potvrdu svoje slobode u samosaznanju. Tražeći istinu u sebi, čovjek spoznaje da se prava stvarnost otkriva u mišljenju, a ne u posmatranju. Takav način promišljanja otkriva da je današnje obrazovanje surogat poluobrazovanosti jer se istina traži izvan čovjeka

u svijetu odvojenom od njega. Koliko je takvo obrazovanje moguće u svijetu u kojem nema nikakvih apsolutnih mjerila, univerzalnih koordinata te koji nekako ne teži očovječenju čovjeka i njegovoj vezi sa prirodom, teško je odgovoriti, ali je vrijedno nastojati se približavati tom idealu usprkos svim društvenim silama koje uvjeravaju čovjeka da sve više ide ka slobodi, a u stvari sve više gubi sebe a da toga nije niti svjestan.

Literatura

- Jaspers, Karl. 2003. Ideja Univerziteta. Beograd: Plato.
- Grlić, Danko. 1988. Friedrich Nietzsche. Zagreb: Naprijed.
- Horkheimer, M., Adorno, T. 1974. Dijalektika prosvjetiteljstva, Sarajevo: "Veselin Masleša".
- Husserl, Edmund. 1991. Kriza evropskih nauka i transcendentalna fenomenologija, Gornji Milanovac: Dečje novine.
- Marcuse, Herbert. 1989. Čovjek jedne dimenzije : rasprave o ideologiji razvijenog industrijskog društva, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Nietzsche, Friedrich. 1977. Nesavremena razmatranja, O koristi i šteti istorije za život, Beograd: Grafos.
- Nietzsche, Friedrich. 1997. Budućnost naših obrazovnih ustanova, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Nietzsche, Friedrich. 1989. Zora: misli o moralnim predrasudama, Beograd: Moderna .
- Nietzsche, Friedrich. 2005. Ljudsko, suviše ljudsko, Beograd: Dereta.
- Tocqueville, Alexis. 2002. O demokratiji u Americi, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Vesna Stanković Pejnović

EDUCATION AS LIBERATION

Summary: Education today is directed to fulfil needs of scientific, technical and cybernetic totality which educated and shaped human beings toward its needs. Individual is preparing for commercial collaboration, because education interest is identical to interest of totality. It needs educated individuals capable to work for it and be useful to its realizations and goals. Nowadays education claimed that educate human toward criteria of contemporary world is directed to total elimination of curiosity and most orientated to learning for patiently and submissively endurance of all given and explained by education. Ideal of epoch is expert for specific kind of work and not comprehensive developed person. Different of this possible education, truthful education, based on philosophy, can try to return broken unity of person like product of space infest with division of human life functions.

Educations understand in this way has aimed to maintenance unity of human being close linked with aspiration for human liberation. Starting point of that education must be University, unity based on philosophy, not striving on tuition, but is it composed in training for independent and responsible thinking. With this thinking, based on authentically willing proficiency, education has strived to humanization of human being or their liberty.